

Mirator 1/22 (2022)

eISSN 1457-2362

Glossa ry - Keskiajan tutkimuksen seura / Sällskapet för medeltidsforskning /

Society for Medieval studies in Finland

<https://journal.fi/mirator>

CC BY-NC-ND 4.0

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Uuden ajan alun lasimaalausvaakunat perheen, sosiaalisen aseman sekä muistamisen keinoina

Joanna Veinio

Joanna Veinio

Helsingin yliopisto

joanna.veinio@helsinki.fi

ORCID: 0000-0003-4887-2353

To cite this article: Joanna Veinio, “Uuden ajan alun lasimaalausvaakunat perheen, sosiaalisen aseman sekä muistamisen keinoina”, *Mirator* 1/22 (2022), 59–71.

Uuden ajan alun lasimaalausvaakunat perheen, sosiaalisen aseman sekä muistamisen keinoina

JOANNA VEINIO

Johdanto

Suomessa on säilynyt keskiajalta ja uuden ajan alusta vain yksittäisiä ehjähkötä lasimaalauksia. Keskiajalla kuva-aiheet liittyivät pääosin pyhimyskultteihin. Säilyneisiin lasimaalauksiin kuuluu keskiajan loppuun 1400-luvun lopulle ajoittuva *Pappismiehen vaakunaksi*¹ nimetty maalaus. Vaakunassa on pyöreälle lasille mustalla maalattu puumerkki, jota ympäröi punainen puoliruu-suista muodostuva koristekuvio. Tämän yksittäisen lasisen vaakunamaalauksen lisäksi 1500-luvun lopulta ja 1600-luvun alusta on säilynyt rälssin vaakunoita kuvaavia lasimaalauksia. Nämä reformaation jälkeiseen uuden ajan alkuun ajoittuvat henkilövaakunat on valmistettu maalatuista lasinpaloista, jotka on liitetty yhteen lyijykiskoin muodostaen vaakunamallisen kokonaisuuden. Ne sisältävät vaakunakilven lisäksi muitakin vaakunan osia kuten kypärän, kypäränkoristeen sekä -peitteen. Aineistot kertovat tarinan kahdesta ajallisesti lähekkäisestä, mutta hieman erilaisesta lasisesta vaakunamaalausaineistosta.²

Tämän artikkelin tavoitteena on esitellä nykyisen Suomen alueen uuden ajan alkuun ajoittuva lasimaalausvaakuna-aineisto. Säilyneiden maalausten lisäksi nykyisin kadonneista maalauksista on kuvauksia myöhemmissä lähteissä. Lasimaalausvaakunat kuuluivat aikakauden sosiaalisen rakenteen huipulle kuuluvalla rälssillä. Artikkelissa esittelen sukupiirejä sekä tyylillisiä yhtäläisyyksiä säilyneiden henkilövaakunoiden välillä. Artikkelin tärkeimmät tutkimuskysymykset ovat: kuinka laajasta ilmiöstä on mahdollisesti ollut kyse? Millaisia lahjoittamisen motiiveja on ehkä ollut lasimaalausten taustalla?

Esittelen aluksi aineiston sekä arvioin alkuperäisen aineiston laajuutta. Lisäksi asetan suomalaisen aineiston osaksi laajempaa pohjoismaista kontekstia. Lopuksi pohdin, millaisia motiiveja lasimaalausvaakunoiden lahjoittamisen taustalla on ollut.

Aineisto ja aikaisempi tutkimus

Nykyisen Suomen alueella on eriaikaisia lasimaalausvaakunoita. Keskiajan lopun vaakunoita on säilynyt yksi. Vastaavista 1400-luvun lopun ja 1500-luvun alun vaakunoista löytyy tietoa 1670-

¹ Alun perin Raision kirkon ikkunaa koristanut lasimaalaus on nykyään osa Kansallismuseon kokoelmia numerolla KM 4419:4. https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/kmloyto/read/asp/hae_liite.aspx?id=118681&tyyppi=pdf&kansio_id=680 (7.10.2022)

² Joanna Veinio, *Suomen keskiajan lasimaalaukset: hajonneina varastossa ja melkein ehjinä ikkunoissa*, pro gradu, Helsingin yliopisto: Helsinki 2020.

luvun sekä 1700-luvun puolivälin lähteissä. Pääosin lähdeaineisto on peräisin Isossakyrössä syntyneen, mutta Ruotsissa vaikuttaneen Elias Brennerin antikvaariselta tutkimusmatkalta 1670–1672.³ Hänen piirrosdokumentaatioissaan on 28 lasimaalausvaakunaa yhteensä 11 keskiaikaisesta kivi-kirkosta.⁴ Vaakunakilvissä on kuvattu muun muassa Turun arkkikihiippakunnan piispoja ja muita kirkollisia toimijoita sekä rälssisukujen vaakunoita.⁵

Brennerin piirroksissa on kuvattu pyöreiden vaakunoiden lisäksi lasimaalausvaakunoita, joissa on muitakin vaakunaan liittyviä osia. Mahdollisesti piirroksissa on kuvattu nyttemmin tuhoutuneita lasimaalausvaakunoita, jotka ajoittuvat uuden ajan alkupuolelle.⁶ Keskiajan lopun lasimaalausvaakunoiden lisäksi kirkkotiloissa on ollut ja on yhä 1500-luvun lopulle ja 1600-luvuille ajoittuvia maallisen valtaeliitin vaakunoita. 1500-luvun lopulle ajoittuvia lasimaalauksia on Pohjan kirkossa jäljellä kolme ja Tenholan kirkossa seitsemän kappaletta. Lisäksi Askaisten kirkossa on kolme 1600-luvun vaakunaa. Samalle aikakaudelle ajoittuvat museokokoelmiin siirretyt alun perin Pispalan/Pirkan Harjun kirkossa olleet neljä vaakunaa. Lähes kokonaisuina säilyneiden lasimaalauksien lisäksi Pernajan kirkosta on arkeologisessa kaivauksessa löydetty lasimaalausfragmentti. Lähdeaineistot kertovat lasisista vaakunoista myös Uudenkaupungin kirkon ikkunoissa.⁷ Lisäksi Brennerin kuvaa-massa aineistossa on mahdollisesti kuvattuna uuden ajan alkupuolen lasisten vaakunamaalauksien perinteeseen kuuluvia vaakunoita.⁸

Henkilövaakunoita osana kirkkotilaa on nähtävissä runsaasti vielä tänäkin päivänä. Tunnetuimpia ovat seiniin ja holveihin keskiajalla maalatut vaakunat sekä uuden ajan alkuun kuuluvat kirkkojen seinille ripustetut niin kutsutut hautavaakunat. Lisäksi vaakunoita löytyy monista muistakin kirkkosisätilan elementeistä.⁹ Erityyppisiä henkilövaakunoita on siirretty museokokoelmiin ja niitä on nähtävissä museokontekstissa. Lasille maalatut vaakunat liittyvät samaan jo keskiajalla alkavaan

³ Eliel Aspelin, *Elias Brenner. Tutkija ja taitelija Kaarlein ajalta*, Otava: Helsinki, 1896, 29–36.

⁴ Elias Brenner opiskeli Uppsalassa vuodesta 1663 lähtien. Hänet palkattiin 1667 Uppsalassa perustetun *Collegium Antiquitatum* eli *Antikviteettikollegio* piirtäjäksi vuonna 1668. Hänen kolmas tutkimusmatkansa suuntautui nykyisen Suomen alueelle vuosina 1671–1672. Matkan aikana hän kävi lähes 40 kirkossa sekä 3 linnassa. Aspelin 1896, 29–35.

⁵ Carl Axel Nordman, 'Mittelalterliche Glasmalereien in Finnland', teoksessa *Glasmalereien des Mittelalters in Scandinavien*, Almqvist & Wiksell: Stockholm 1964, 255–82, tässä 263–6.

⁶ Elias Brennerin teoksen *Gamble Monumenter I Stoor-Förstendömet Finnlandh affrijtade Anno 1671 och 672 aff Elia Brennero Ostrobothniensi* kuvissa on lasimaalausvaakunoita, jossa on kuvattuna vaakunakilven lisäksi muita vaakunan osia. Aineistoa on julkaistu Europeana Heraldica sivustolla <https://heraldica.narc.fi/ji> (2.4.2022)

⁷ Uudenkaupungin kirkon kuori-ikkunassa oli vielä vuonna 1752 seuraavat lasimaalaukset: "Nils Suneson (Simeson) Puskie (Puskoi?)" 1673, enkelin pitämässä hopeavaakunassa kirjaimet SHC sekä kirjoitus "Christian Henrichson Swens" sekä Bäätsuvun vaakuna, jossa kirjoitus "F. Ebba Aerlandsdochter der wolge borne Herrns Obirsten Hinrich Fleming eliche Hausfrau 1624". Tove Riska, *Suomen kirkot: Finlands kyrkor. 1, Turun arkkikihiippakunta, Vehmaan rovastikunta*, C. A. Nordman & Nils Cleve toim., Museovirasto: Helsinki 1959, 134. Viimeinen on Lehtisten kartanon isännän Henrik Klausson Flemingin puolison Ebba Erlandsdotter Bäätin vaakuna. Georg Haggrén, 'Askaisten kirkon ikkunat – kulttuurihistoriallinen aarre 1600-luvun Suomesta', *Suomen Museo* 115 (2008), 83–110, tässä 104.

⁸ Elias Brennerin aineistossa on viiden kirkon lasimaalausvaakunoissa kuvattuna vaakunoita, joihin on kuvassa liitetty pyöreän vaakunakilven lisäksi muitakin vaakunan osia. Näitä vaakunoita on: Lohjan, Maarian, Nousiaisten, Pernajan ja Pyhtään kirkkojen kuvissa. Europeana Heraldica sivusto.

⁹ Markus Hiekkänen, 'Henkilövaakunat keskiaikaisissa kirkoissa', teoksessa Antti Matikkala & Wilhelm Brummer toim., *Henkilö- ja sukuvaakunat Suomessa* (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1323), Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki 2011, 49–75, tässä 50.

muistetuksi tulemisen ja muistelemisen ilmiöön. Aineistot osoittavat tavan jatkuvan keskiajalta uudelle ajalle.

Uuden ajan alun lasimaalaukset ovat esineryhmä, josta on niukasti aiempaa tutkimusta. Pohjan perustutkimukselle laski Carl Axel Nordman 1900-luvun puolivälissä.¹⁰ Hänen tutkimuksensa keskittyvät pääosin keskiajalta säilyneisiin maalauksiin. Markus Hiekkasen 2005 tutkimusartikkelin, 'Lasimaalaukset Suomen keskiajan kirkoissa – sirpaleita maasta ja ehjiä ikkunoista', näkökulma on keskiajan lasimaalauksissa sekä arkeologisilta kaivauksilta löydetyissä lasimaalaus-paloissa.¹¹ Molemmista perustutkimuksissa mainitaan lyhyesti keskiajan lopun ja uuden ajan alun vaakunamaalaukset. Artikkelin kirjoittajan pro gradu -tutkielma vuodelta 2020 käsitteli keskiajan lasimaalauksia ja hän jatkaa samasta teemasta väitöskirjatutkimusta. Edellä mainitut perustutkimukset keskittyvät keskiajan lasimaalauksiin ja jättävät uuden ajan alkuun sijoittuvat lasimaalaus-vaakunat vähäiselle käsittelylle.

Uuden ajan alun lasimaalauksista osana keskiaikaista kirkkorakennusta on mainintoja Markus Hiekkasen teoksen *Suomen Keskiajan kivikirkot* teksteissä. Hiekkanen on kirjoittanut myös vuonna 2006 julkaistuun teokseen *Suomalaisia lasimaalauksia* artikkelin 'Suomen lasimaalaukset keskiajalta Isonvihan loppuun asti', jossa hän esittelee Askaisten ja Pohjan lasimaalaukset sekä mainitsee myös Tenholan vaakunamaalaukirkkona.¹² Tenholan lasimaalauksista on lyhyt Börje Lindbergin teksti kirkkoa esittelevässä kirjassessa sekä seurakunnan historiikissa. Pohjan lasimaalauksista on tietoa Olof af Hällströmin teoksessa *Pohjan Pyhän Marian kirkko*. Askaisten kirkosta julkaisi Georg Haggrén vuonna 2008 Suomen Museossa laajan tutkimusartikkelin 'Askaisten kirkon ikkunat – kulttuurihistoriallinen aarre 1600-luvun Suomesta'.¹³ Artikkelin esittelee Askaisten kirkon ainutlaatuisen ikkunaston lisäksi myös säilyneet lasimaalaukset sekä muita uuden ajan alkuun ajoittuvia lasimaalauksia.

Elias Brennerin ohella lasimaalauksia ovat dokumentoineet muutkin. Vuonna 1870 perustetun Suomen Muinaismuistoyhdistyksen vuosien 1871–1902 välillä toteuttamat kotimaan tutkimusretket kävivät dokumentoimassa myös kirkkojen lasimaalausvaakunat. Pohjan ja Tenholan kirkkojen vaakunoista piirrettiin kopiot kolmannen retken aikana vuonna 1885, Askaisten lasimaalaukset oli dokumentoitu jo toisen retken aikana vuonna 1874.¹⁴ Muinaismuistoyhdistyksen retkien kanssa osittain samanaikaisia ovat Reinhold Hausenin 1870-luvulla tekemät antikvaariset tutkimusretket. Retket toteutettiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran stipendillä. Hausenin ensimmäinen, kesällä 1870 tapahtunut tutkimusmatka suuntautui läntiseen Suomeen. Hän dokumentoi Pohjan kirkon lasimaalausvaakunat retkestä tehdyssä julkaisussa. Vuonna 1882 Hausen kopioi Tukholmassa teoksen, jossa on kuvattu suuri määrä Suomen kirkoissa olleita vaakunoita. Teos on julkaistu nimellä:

¹⁰ Nordman 1964.

¹¹ Markus Hiekkanen, 'Lasimaalaukset Suomen keskiajan kirkoissa: sirpaleita maasta ja ehjiä ikkunoista', *SKAS* (2005/4), 18-40.

¹² Markus Hiekkanen, 'Suomen lasimaalaukset keskiajalta Isonvihan loppuun asti', teoksessa Kaisa Koivisto toim., *Suomen lasimaalauksia*. Suomen lasimuseo: Riihimäki 2006.

¹³ Ks. viitteet 7 yllä ja 24 ja 36 alla.

¹⁴ Museovirasto, Suomen Muinaismuistoyhdistyksen retket. Pohjan ja Tenholan kirkon lasimaalaukset dokumentoitiin lyijykynäpiirroksin sekä akvarelleina 19.6. ja 22.6.1885 numeroilla 121 Pohja ja Tenhola numeroilla 144, 146, 147 ja 148. Artikkelin kirjoittaja on tutustunut aineistoon Museovirastossa 25.8.2020.

*Afbildningar af vapensköldar fordom uppsatta i Finlands kyrkor.*¹⁵ Teoksessa on kuvattu useita vaakunoita myös Pohjan ja Tenholan kirkoista.

Lasimaalausvaakunat eivät siten ole olleet tuntemattomia, vaan ne on tunnettu jo 1600-luvulta lähtien. Tästä huolimatta ne eivät ole useinkaan olleet akateemisen tutkimuksen kohteina. Yksi tämän artikkelin tarkoitus onkin osittain paikata tämä puute.

Rälssin henkilövaakunat ja sukuverkostot

Suomessa alettiin keskiajalla rakentaa 104 kivikirkkoa, joista valmiiksi saatiin 46 kirkkoa. Kesken jäi runsaasti nimenomaan 1500-luvun kirkkoja.¹⁶ Uuden ajan alussa rakennettiin vain viisi kivikirkkoa. Nämä rakennettiin useimmiten rälssin rakennuttamina.¹⁷ Kahden keskiajalta peräisin olevan kirkon ikkunoissa on jäljellä 1500-luvulle ajoittuvia lasimaalausvaakunoita. Lasimaalaukset on sijoitettu varhaisempiin keskiajalta peräisin olevien kirkkorakennusten ikkunoihin.¹⁸ Uuden ajan alun kirkoista Askaisten kirkon ikkunoissa on lasimaalausvaakunoita ja Uudenkaupungin kirkon ikkunoissa tiedetään olleen vaakunamaalauksia. Harjun puisen kirkkorakennuksen ikkunoissa sijainneet lasimaalaukset ovat nykyisin Kansallismuseon kokoelmissa.¹⁹

Rälssin lasimaalausvaakunat liittyvät ajanjakson lisäksi paikkaan ja sukuun sekä sukulaisuussuhteisiin. Maallisen rälssin syntyä Suomessa osuu keskiajalle osana vastaavaa pohjoismaista kehitystä. Lasimaalausvaakunat ovat peräisin ajalta, jolloin paikallisten vallankäyttäjien asema oli vahva. Heillä oli poliittista, sotilaallista sekä oikeudellista valtaa alueellaan.²⁰ Keskiajan loppuun ja uuden ajan alkuun osuu myös tapa lahjoittaa kirkkorakennuksen sisustukseen liittyviä elementtejä, kuten ikkunoita tai kokonaisia ikkunastoja. Ikkunalasien lisäksi rälssi saattoi liittää lahjoituksen osaksi (lasimaalaus)vaakunan.²¹ Tulkitsen lasimaalausvaakunoiden lahjoittamisen kuvastavan kahta rinnakkaista motiivia. Toisaalta ne ilmentävät säädynmukaista asemaa sekä siihen sopivaa toimintaa. Toinen merkitystaso tulee muistamisen ja muistelemisen apukeinona. Näihin motiiveihin liittyen rälssi lahjoitti läänitystensä kirkkoihin muistamiseen liittyviä elementtejä kuten muis-

¹⁵ Reinhold Hausen, *Afbildningar af vapensköldar fordom uppsatta i Finlands kyrkor*, 1882, DIGI - Yleisten kirjastojen digitoimaa aineistoa, <https://digi.kirjastot.fi/items/show/125128> (5.10.2022)

¹⁶ Hiekkänen 2011, 51. Kirkkojen rakentaminen näyttää tapahtuneen tietyssä järjestyksessä: kivisakaristo, runkokuone, asehuone ja joissain tapauksissa länsitorni. Tämän jälkeen päätykolmiot ja tiiliholvit. Lopuksi sisätilojen viimeistely eli maalaukset, joihin kuuluvat myös lasimaalaukset. Kesken jääminen tarkoittaa, että varsinkin sisätilojen viimeistely on jäänyt tekemättä, ks. Hiekkänen 2011, 50–51.

¹⁷ Uusikaupunki 1623–1629, Askainen 1653, Mietoisten Mynämäen kappeli 1641–1643, Paimio 1681–1689, Tammisaari 1651–1672. Näistä 1600-luvun viidestä kirkosta vain yksi, Paimio, oli maaseudun pitäjyhteisön rakennuttama. Muut kirkot ovat joko kaupunginkirkkoja tai pääosin aatelisten varoin tuettuja hankkeita, ks. Markus Hiekkänen, *Suomen keskiajan kivikirkot* (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1117) Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki 2007, 28.

¹⁸ Lasimaalauksia on vuosien 1475–1480 välillä valmistuneessa Pohjan kirkossa sekä 1460–1480 valmistuneessa Tenholan kirkossa, ks. Hiekkänen 2007, 454 ja 480.

¹⁹ Museovirasto. Kulttuuriympäristön palveluikkuna. Lasimaalaukset KM 1722:1-4. https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/kmlloyto/read/asp/hae_liite.aspx?id=114378&ttyyppi=pdf&kansio_id=604 (7.10.2022)

²⁰ Anu Lahtinen, 'Rälssistä aateliksi', teoksessa Janne Haikari, Marko Hakanen, Anu Lahtinen & Alex Snellman toim., *Aatelin historia Suomessa*, Kustannusosakeyhtiö Siltala: Helsinki 2020, 17–22, tässä 17–21.

²¹ Linda Qviström, *Rum utan utsikt: Fönster och ljus i medeltida byggnader* (Stockholm Studies in Archaeology 77), Stockholms universitet, Humanistiska fakulteten, Institutionen för arkeologi och antikens kultur: Stockholm 2019, 75. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-175526> (2.4.2022)

totauluja sekä hautamuistomerkkejä. Vaakuna liitettiin mukaan kertomaan henkilöstä sekä suvusta.

Sukusiteiden merkitys korostuu tutkittaessa 1500-luvun lopun aineistoa. Vanhan aatelin määrä oli Vaasa-ajan alussa pieni ja uusia sukuja aateloitiin 1500-luvulla vain vähän. Lisäksi aatelissätyt oli epäyhtenäinen muodostuen ylhäisaatelistasta ja alemmasta aatelistasta.²² Suvun tärkeys korostuu avioliittojen kautta, joiden oletettiin olevan perheen aseman sekä edun kannalta sopivia. Liitto yhdisti avioparin lisäksi myös sukuja.²³ Tämä sukujen merkitys näkyy selvästi, kun tutkitaan tarkemmin Suomessa säilyneitä 1500-luvun lasimaalausvaakunoita. Henkilövaakunat keskittyvät samoille perheille ja sukupiireille. Näyttää siltä, että tapa lahjoittaa lasimaalausvaakuna onkin eräänlainen yhteinen toimintamalli.

Seuraavaksi käyn läpi jäljellä olevat lasimaalausvaakunat esitellen henkilövaakunoiden kautta sukupiirit, joihin lasimaalausten lahjoittamisen ilmiö näyttää kiinteästi liittyvän.

Kuva 1 (vasemmalla). Pohjan kirkko. Elin Eriksdotter 1567. Aatelissuvun Stålarms vaakuna. CC BY 4.0 Kansallisarkisto / Yrjö Kotivuori (Kuvattu 28.8.2020). Kuvassa näkyy, kuinka lasimaalaus muodostuu erivärisistä maalausta sisältävistä lasinpaloista, jotka on liitetty lyijypuitteihin vaakunan muotoon.

Kuva 2 (oikealla). Pernajan kirkko. HANS LARSSON till + 1571 ISNÄS. Aatelissuvun Björnram (Isnäsien suku) vaakuna. CC BY 4.0 Kansallisarkisto / Yrjö Kotivuori (Kuvattu 24.8.2019) Kuvassa Salomon Wuorion ateljeen valmistama replika sekä siihen kiinnitetty arkeologista kaivauksista 1938 löytynyt lasimaalausfragmentti.

²² Petri Karonen, *Pohjoinen Suurvalta Ruotsi ja Suomi 1521–1809*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki 2014, 54–5.

²³ Anu Lahtinen, 'Yksilö ja yhteisö', teoksessa Janne Haikari, Marko Hakanen, Anu Lahtinen & Alex Snellman toim., *Aatelin historia Suomessa*, Kustannusosakeyhtiö Siltala: Helsinki 2020, 23–46, tässä 30.

Rälssin lasimaalausvaakunat kirkkojen ikkunoissa

Varhaisia 1500-luvulta peräisin olevia rälssin lasimaalausvaakunoita on jäljellä vain kahdessa kirkkorakennuksessa. Kirkkorakennusten rakennusaika 1460–1480 ajoittuu keskiajan puolelle.

Pohjan kirkon lasimaalausvaakunoista yksi, Nils Andersson Boijelle (n. 1490–1568) kuuluva on päivätty vuodelle 1559 (katso kuvat 3 ja 4). Vuodelle 1567 puolestaan on ajoitettu maalaukset, jotka kuuluvat käskynhaltija Lars Torstensson Ramille (1540–1596) ja hänen puolisolleen Elin Eriksdotter Stålmille (k. 1618) (katso kuva 1).²⁴ Vaakunat muodostuvat maalatuista lasinpaloista, jotka on liitetty yhteen lyijykiskoin muodostaen vaakunamallisen kokonaisuuden. Lasimaalaukset muodostuvat aatelissukuun viittavasta kilvestä tunnuksineen sekä kilven päällä olevasta kypärästä peitteineen ja koristeineen. Maalauksen värilliset lasit luovat näyttävän ja näkyvän elementin kirkkotilaan. Henkilövaakunan tunnistamista tukevat myös maalauksien sisältämät muut elementit kuten kirjoitettu tieto vaakunan omistajasta sekä Nils Boijen vaakunassa myös vuosiluku.

Pohjan kirkossa vuosina 1950–1951 suoritettavat laajat restaurointi- ja korjaustyöt mahdollistivat arkeologiset tutkimukset. Kaivauksia johtanut Olof af Hällström tulkitsee, että ainakin osa lasimaalausvaakunoista voi kuulua kirkon vihkiäisjuhllisuuksiin tai muihin ikkunalahjoituksiin. Kirkossa oli keskiajalla kuusi ikkunaa. Suurin oli kuorin itäseinässä. Eteläseinässä oli kolme ikkunaa ja pohjoisseinällä yksi. Sen sijaan länsipäädyn ikkuna on laajennettu oveksi. Ikkunoita on muokattu keskiajan jälkeen ja esimerkiksi kuori-ikkunan nykyinen ulkoasu on vuodelta 1848.²⁵

Kirkon korjaustöiden yhteydessä kirkon puulattia poistettiin, haudat täytettiin ja tilalle valettiin betonilattia. Kaivausten ainoa löytö on rahalöytö. Tämä viittaa siihen, että maata ei ole seulottu ja siten esimerkiksi mahdolliset lasimaalauspalaset ovat jääneet löytymättä. Palasten löytyminen olisi ollut mahdollista, sillä kirjalliset lähteet mainitsevat Pohjan kirkon nykyisten kolmen vaakunamaalauksen lisäksi neljä muuta vaakunamaalauksia. Maalauksia on ollut yhteensä vähintään seitsemän. Kuudesta vaakunasta on kirjallisia kuvauksia 1700-luvun ja 1800-luvun loppuilta.²⁶ Vaakunat sijaitsivat useassa eri ikkunassa.²⁷ Nykyiselle paikalleen kirkon pohjoisikkunaan maalaukset sijoitettiin vuonna 1838.²⁸

Säilyneet lasimaalaukset viittaavat 1500-luvun jälkimmäiseen puoliskoon sekä aivan 1600-luvun alkuun. Useamman nyttemmin jo kadonneen henkilövaakunan omistaja on tiedossa. Vaakunoista kaksi on mahdollisesti varhaisempia. Nämä vaakunat kuuluivat Raaseporin linnan herrana 1468–1482 toimineelle Lars Axelsson Tottille (1417–1483) ja hänen puolisolleen Karin Eriksdotter Nipetzinille (1445–1487). Heidän avioliittonsa solmittiin vuoden 1468 jälkeen ja Karin Eriksdotter jätti Raaseporin 1487. Tämän perusteella maalaukset on ajoitettu viimeistään vuodelle

²⁴ Olof af Hällström, *Pohjan Pyhän Marian kirkko*, Trykeri- & Tidnings Ab.: Porvoo 1964, 43–5.

²⁵ af Hällström 1964, 12, 43.

²⁶ af Hällström 1964, 84, 89.

²⁷ Nils Boijen vaakuna sijaitsi etelänpuoleisen pitkän seinän ikkunoissa yhdessä hänen puolisonsa Brita Horn af Kanckasin jo vuonna 1788 kadoksissa olleen vaakunan kanssa. Pohjoisen pitkän seinän keskellä olevassa ikkunassa olivat Lasse Torstenin ja hänen puolisonsa Elin Eriksdottirin vaakuna. Samassa ikkunassa oli nyttemmin kadonnut sininen vaakuna, jossa on kaksi yksisarvista eli Karin Eriksdotter Nipetzin vaakuna. Tämän vieressä on oletettavasti ollut hänen puolisonsa Lars Axelsson Tottin vaakuna. Kuori-ikkunassa oli punakenttäinen vaakuna ilman kirjoitusta, ks. af Hällström 1964, 43–4.

²⁸ Hiekkänen 2007, 455–7.

1487 ja siten keskiajan loppuun. Loput kaksi, nyttemmin hävinnyttä, vaakunaa ovat Nils Boijen puolison Brita Kristersdotter Hornin (n.1520–1580) sekä kuori-ikkunassa ollut tuntematon punakenttäinen vaakuna ilman kirjoitusta.²⁹

Kuva 3 vasemmalla. Pohjan kirkko. Nils Andersson Boije 1559. Aatelissuvun Boije af Gennäs vaakuna. CC BY 4.0 Kansallisarkisto / Yrjö Kotivuori (Kuvattu 28.8.2020)

Kuva 4 oikealla. Tenholan kirkko. Nils Andersson Boije 1564. Aatelissuvun Boije af Gennäs vaakuna. CC BY 4.0 Kansallisarkisto / Jussi Nuorteva (Kuvattu 25.7.2011) Kuvat osoittavat vaakunoiden yhtäläisyydet ja erot.

Mikäli tulkitaan ainakin joidenkin lasimaalausvaakunoista olleen osa ikkunalahjoitusta, on kirkolle lahjoitettu ikkunoita useassa erässä. Heti kirkkorakennuksen valmistumisen aikoihin lahjoituksen olisivat tehneet Raaseporin linnanhera puolisonsa kanssa. Vuosikymmeniä myöhemmin annettujen lahjoitusten on oletettu viittaavaan kirkossa tapahtuneeseen mahdolliseen korjaustyöhön 1500-luvun puolivälin paikkeilla. Ikkunat ovat voineet olla myös lahjoitus, jolla Nils Boije on halunnut toteuttaa ajan rälssin tapaa tuoda itsenä näkyväksi osana kirkkotilaa. Nils Boije toimi tuolloin Raaseporin lääninvoutina. Hän toimi voutina vuodesta 1530 ja samasta vuodesta lähtien Pohjan pitäjä oli hänen läänityksensä. Myöhemmin 1530-luvulla hän toimi läänin käskynhaltijana. Lisäksi myös 1530-luvulla Tenholan pitäjä kuului hänen läänityksiinsä.³⁰

Pohjan kirkon merkitys Nils Boijelle on ilmeinen, sillä kirkossa on virolaisesta kalkkikivestä veistetty suurikokoinen hautapaasi, johon on kuvattuina Nils Boije sekä Brita Kristersdotter Horn. Hautapaasi löydettiin 1950-luvun kaivauksissa alkuperäiseltä paikaltaan kirkon lattian alta.³¹

²⁹ af Hällström 1964, 21 ja 43–4.

³⁰ Gunvor Kerkkonen, 'Keskiaikaa ja 1400-luku', teoksessa Nils Edelman, Hans Luther, Sven Nordberg, Olof af Hällstöm & Gunvor Kerkkonen, *Pohjan pitäjän historia, osa I*, Trykeri- & Tidnings Ab.: Porvoo 1964, 249–340, tässä 300–1.

³¹ af Hällström 1964, 39.

Pohjan kirkon interiöörissä sekä lasimaalaukset että hautapaasi luovat avioparin muistamisen merkit. Tämän lisäksi he liittyvät kiinteästi myös muihin rälssin vaakunoihin sekä Tenholan että Pernajan lasimaalauksiin.

Pernajan kirkossa on lasimaalaus pohjoisen sivulaivan idänpuoleisessa ikkunassa (katso kuva 2). Se kuvaa ”Hans Larsson 1571 Isnäs” -lasimaalausvaakunaa.³² Kyseessä on Salomon Wuorion ateljeen valmistama replika.³³ Maalaukseen on kiinnitetty vuoden 1938 korjaustöiden yhteydessä tehdyn arkeologisen tutkimuksen aikana löydetty lasimaalausfragmentti. Hans Larsson Björnram Isnäsin puoliso Ingeborg Boije af Gennäs (1542–1580) oli Nils Boijen ja Brita Kristersdotter Hornin tytär. Koska lasimaalausvaakunat näyttävät liittyvän usein aviopariin ja esiintyvät pareittain, saa Pernajan yksinäinen lasifragmentti miettimään: Olisiko Pernajan kirkossa ollut alun perin molempien puolisoitten lasimaalausvaakunat?

Nils Boijen lasimaalausvaakuna on sekä Pohjan että Tenholan kirkoissa. Boijen valinta koristaa näitä kirkkoja liittynee hänen omistamiensa tilojen sijaintiin näiden seurakuntien alueilla.³⁴ Tenholan kirkon ikkuna-aukot ovat vielä tänä päivänäkin alkuperäisessä asussaan.³⁵ Lasitukset ovat vuosisatojen saatossa vaihtuneet. Kuten Pohjan kirkossa myös Tenholan lasimaalaukset ajoittuvat joitain vuosikymmeniä kirkon valmistumisen jälkeen. Lasimaalaukset eivät ole alkuperäisellä paikallaan. Ne olivat häviämässä vuonna 1836 kun seurakunta suunnitteli poistavansa ne.³⁶ Nykyinen asettelu on hieman hämmäntävä, sillä avioparin Arvid Stålarmin ja Elin Hermansdotter Flemingin maalaukset eivät ole parina. Silti on oletettavaa, että vaakunamaalaukset ovat olleet alun perin esillä yhdessä ikkunassa muodostaen parin.

Tenholan lasimaalaukset ovat nykyisin kolmessa ryhmässä. Ensimmäisessä ryhmässä Nils Boijen (katso Kuvat 3 ja 4) ja Brita Kristersdotter Hornin parina, Måns Sunesson Ille (n. 1505–1566) vaakunan vieressä on tyhjä paikka ikään kuin viitaten puuttuvaan lasimaalaukseen. Toisen ryhmän muodostavat samassa ikkunassa vierekkäin olevat Elin Hermansdotter Flemingin (1553–1603) ja tuntematon Boije-suvun vaakuna. Kolmannen ryhmän muodostavat Arvid Eriksson Stålarmin (1549–1620) vaakuna sekä niin kutsuttu porvarillinen Brita Ericssonin vaakuna.

Tenholan kirkossa on Arvid Stålarmin lahjoittama 1600-luvun alkuun ajoittuva Elin Hermansdotter Flemingin muistotaulu eli epitafi. Vaikka se on tarkoitettu ylläpitämään Elin Flemingin muistoa, korostuu siinä lahjoittaja. Tuija Tuhkanen kirjoittaa kuinka lahjoittaja on kuvattu hyvin näkyvästi ja kuinka epitafissa korostuvat maallisen aatelin elementit eli vaakunat ja lahjoittajan ritarius. Epitafi on alkujaan ollut Tenholan kirkossa olevan sukuhaudan yläpuolel-

³² Pohjoisen sivulaivan idänpuoleiseen ikkunaan on kiinnitetty ”Hans Larsson 1571 Isnäs” -lasimaalaus. Anita Utterström, *Pernå Kyrka/Pernajan kirkko*, Tryckeri- & Tidnings Ab.: Porvoo 1989, 23.

³³ Borgåbladet, 22.11.1938, nro 134, 2. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1961487?page=2> (1.11.2022).

³⁴ Veli-Matti Syrjö, ’Boije, Nils’, Kansallisbiografia-verkkójulkaisu, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–, <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sk:kg-000523> (viitattu 2.6.2022).

³⁵ Hiekkänen 2007, 480–1.

³⁶ Lasimaalaukset pelastuivat 1836 silloisen Prästkullan omistajan vaikutuksesta. Bo Wessman, *Tenala kyrka och församling*, Tenala församling: Ekenäs, 2011, 107; Börje Lindberg, *Tenholan kirkko*, Hangon Kirjapaino Oy: Hanko 1991, 10.

la.³⁷ Myös Tenholassa lasimaalaukset liittyvät ainakin osittain muistamisen ja aseman osoittamisen monimutkaiseen tematiikkaan. Samalla kokonaisuus on luonut näkyvän muiston avioparista.

Tenholan maalaukset on Pohjan lasimaalausten tavoin muodostettu värillisistä ja maala-
tuista lasinpaloista. Palat on koottu vaakunamuotoon lyijypuitteilla. Kolmessa maalauksessa on vuosiluku: Boije 1564, Ille 1561 ja Birgita Ericsson 1608. Viimeisin niin kutsuttu porvarillinen vaakuna on ajallisesti myöhäisempi kuin rälssin vaakunat. Myös ulkomuodoltaan vaakuna poikkeaa niistä, vaakunassa ei ole aateliin viittavia henkilövaakunan osia. Sen keskiosaan on maalattuna vaakunakilpi, jossa on palava sydän. Sydämen sisällä on tasavartinen risti. Kilpeä kannattelee kaksi siivekstä ihmishahmoa. Myöskään Tenholan vaakunoiden vuosiluvut eivät viittaa esimerkiksi hautaukseen liittyviin muistovaakunoihin, vaan kyse on ollut jostain muusta tapahtumasta. Ehkäpä kyse on lasitusten lahjoittamisesta kirkon ikkunoihin.

Vaakunamaalaukset näyttävät paikkasidonnaisena ilmiönä. Paikallinen rälssi on lahjoittanut lasimaalauksen osaksi kirkkotilaa, Pohjan ja Tenholan kirkoissa osana muutakin muistamiseen liittyviä elementtejä. Paikkasidonnaisuus selittääkin sen, että Suomen vanhin säilynyt ikkunasto on Askaisten 1650-luvun kirkossa. Vaikka kirkko ja ikkunat ovat uuden ajan puolelta, edustaa Askaisten ikkunasto sekä ulkoasultaan että rakenteeltaan varhaisempaa keskiaikaista perinnettä. Myös Askaisten kirkon ikkunoita koristavat lasimaalausvaakunat ovat 1600-alusta.³⁸ Niihin on kuvattu käskynhaltija Klaus Hermansson Flemingin (k. 1616) ja hänen kahden puolisonsa, Elin Henriksdotter Hornin (k. ennen 1609) ja Dorotea von Rappen (k. 1652), vaakunat. Näiden vaakunoiden lisäksi kirkon pohjoisseinän itäisimmässä ikkunassa on useita pieniä pyöreitä ruutuja, joissa on ollut maalauksia. Niissä on enää erotettavissa vain yksi Fleming-suvun vaakuna. Muut maalaukset ovat hävinneet.³⁹ Vaakunat on tehty samalla tekniikalla kuin joitain kymmeniä vuosia varhaisemmat Pohjan sekä Tenholan vaakunat.

Viimeisen vaakunaryhmän, joka näyttää kuuluvan tähän rälssin lasimaalausvaakunaperinteeseen, muodostavat neljä vanhasta Pispalan/Pirkan Harjun kirkosta peräisin olevaa Ogilwie-suvun vaakunaa. Vaakunat kuuluvat Käkisalmen käskynhaltija Patrik Ogilwille (1606–1674)⁴⁰ sekä hänen perheenjäsenilleen. Nykyisin Kansallismuseon varastossa olevissa ikkunaruuuduissa kuvataan käskynhaltijan lisäksi hänen vaimonsa Catharina Böcklarin ja heidän lastensa Benedikt, Elisabet ja Margareta Ogilwien vaakunat. Kaikissa niissä on vuosi 1651. Kenties kyse on vuodesta, jolloin 1600-luvulla perustetun Harjun seurakunnan puukirkko⁴¹ on saanut ikkunat?

Lasille tehdyt vaakunamaalaukset näyttävät liittyvän yksittäisiin sukupiireihin ja sukujen keskinäiseen verkostoon. Ne ovat ilmeisesti olleet luonteva tapa ilmentää henkilöitä sekä sukuja.

³⁷ Tuija Tuhkanen, *”In memoriam sui et suorum posuit”*: lahjoittajien muistokuvat Suomen kirkoissa 1400-luvulta, väitöskirja, Åbo Akademi: Turku 2005, 136–9.

³⁸ Askaisten vaakunaikkunat ovat alkuaan peräisin nykyistä kirkkorakennusta edeltävästä kappelista. Haggrén 2008, 103.

³⁹ Haggrén 2008, 83–4 ja 103.

⁴⁰ Risto Marjomaa, *’Ogilwie, Patrik’*, *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–, <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003792> (viitattu 10.4.2022).

⁴¹ Harjun puusta valmistettu kirkkorakennus rakennettiin vuonna 1639 ja purettiin vuonna 1858. Lasimaalauksia säilytettiin vuoteen 1875 asti Pirkkalan kirkon vintillä, kunnes ne lahjoitettiin Suomen muinaismuistoyhdistykselle. Maalaukset kuuluvat Kansallismuseon kokoelmiin numerolla KM 1722:1. Museovirasto. Kulttuuriympäristön palveluikkuna, www.kyppi.fi.

Aikalaiset ovat tunnistaneeet vaakunat ja henkilöt sekä pystyneet liittämään heidän toimintansa osaksi oman aikansa kulttuurista toimintatapaa.

Uuden ajan alussa nykyinen Suomi oli osa Ruotsin valtakuntaa. Linda Qviström on väitöskirjassaan *Rum utan utsikt* (2020) käynyt läpi Upplannin sekä Gotlannin keskiajan lasimaalaukset. Upplannista tunnetaan lasisia vaakunamaalauksia 1400-luvun lopulta ja 1500-luvun alkupuolelta kahdestakymmenestä neljästä kirkosta.⁴² Vertailua Ruotsin aineistoon vaikeuttaa erittäin huono vaakunamaalauksen säilyneisyys. Pääosa säilyneistä maalauksista on keskiajan lopulta, hieman varhaisempia kuin tässä artikkelissa esitellyt Suomen kohteiden ikkunat. Säilyneitä maalauksia on esimerkiksi Smoolantissa, Taalainmaalla sekä Upplannissa. Upplannista on noin tusina vaakunamaalauksia erityisesti 1400-luvun lopulta ja 1500-luvun alusta. Lisäksi yksittäisiä maalauksia on Västeråsin katedraalissa sekä Sigtunan kaupungista.⁴³

Ainoa vielä alkuperäisellä paikalla oleva vaakunalasimaalaus on Sigtunan Marian kirkossa. Linda Qviströmin väitöskirjan liitteessä on lueteltu kaikkiaan 24 upplantilasta kirkkoa, joissa tiedetään olleen vaakunalasimaalauksia. Näistä vain kuudessa maalaukset ajoittuvat 1500-luvulle tai myöhemmiksi. Varhaiset, pääosin 1400-luvulle ajoittuvat maalaukset, liittyvät aikakauden kirkollisiin vaikuttajiin. Siten Ruotsissa lasivaakunoiden lahjoittamisen perinne on ilmeisesti liittynyt selvemmin keskiaikaan kuin uuden ajan alkuun.

Muista pohjoismaista Tanskasta löytyy Upperudin kirkon ikkunasta nykypäivänäkkin kolme vuodelle 1481 ajoittuvaa lasimaalauksia. Myös niissä on kuvattu muun muassa piispan vaakuna.⁴⁴ Lasi-ikkunoiden ja niihin liittyvien vaakunoiden, mutta myös muiden kuvien lahjoittamisen tapa tunnetaan keskiajalta lähtien.⁴⁵

Muistamisen ja lahjoittamisen motiivit

Säilyneiden lasimaalauksen määrää voi pitää vähäisenä. Selvää on, että niitä on ollut enemmänkin. Osasta on kirjallista tietoa ja joistain vain aavistus tai päätelmiin perustuva oletus ja osa on ehkäpä hävinnyt jälkiä jättämättä. Säilyneiden perusteella voidaan päätellä, että uuden ajan alussa tapa liittyy niin kutsuttuun vanhaan aateliin eli rälssiin. Se on koskenut vain osaa aikakauden aatelistosta. Keskiajan ja uuden ajan tutkimukselle on tyypillistä problematiikka, mitä voi päätellä aineistosta, joka sisältää vain osittain säilyneitä elementtejä. Tässä tapauksessa lasimaalauksia on viidestä kirkosta ja ajallisesti pitkäköltä ajalta.

Vaikka säilyneet lasimaalaukset ovat peräisin eri vuosisadoilta, ilmentävät ne Tuija Tuhkasen mainitsemaa tapaa, jossa ”[e]sitykset on toteutettu niin, että ne ovat yhteensopivia lahjoittajan aseman ja säädyn kanssa”. Lahjoittamiseen liittyi tapa, jolla lahjoittaja on esitetty. Esitys on loppuun asti harkittua ja sen tarkoitus on tuoda näkyväksi hänen asemansa, hurskautensa, hyveensä

⁴² Qviström 2020, 232–5, 431–46.

⁴³ Qviström 2020, 76.

⁴⁴ Danmarks Kirker, Ubberud Kirke, Odense Herred 2014, 2770. <http://danmarkskirker.natmus.dk/odense/ubberud-kirke/> (5.10.2022)

⁴⁵ Esimerkiksi Tallinnasta tunnetaan vuodelta 1511 lahjoitus, jossa lasimaalaus sisälsi sekä henkilön vaakunan että hänen suojelupyhimyksensä. Kts. Anu Mänd, ‘Church Art, Commemoration of the Dead and the Saints’ Cult’, *Acta Historica Tallinnensia* 16 (2011), 3–30, tässä 24, doi: [10.3176/hist.2011.1.01](https://doi.org/10.3176/hist.2011.1.01).

ja esimerkillisyytensä.⁴⁶

Rälssin lasimaalausvaakunat liittyvät muistamisen traditioon ja sen ylläpitämiseen. Sekä Pohjan että Tenholan kirkoissa lasimaalauksiin liittyy myös muita muistamisen elementtejä, Pohjassa hautapaasi ja Tenholassa epitafi. Yhdessä lasimaalausvaakunat sekä muut elementit ovat muodostaneet näistä kirkoista aktiivisen muistamisen ja muistelemisen tilat. Mahdollisesti lasimaalaukset ovat sijainneet muiden muistamiseen liittyvien elementtien kanssa yhdessä. Lasimaalausvaakunoiden lahjoittaminen osaksi kirkkotilaa alkaa jo keskiajalla. Silloin lahjoittajan motiivit ovat liittyneet myös katoliseen uskoon. Ehkä myös uuden ajan alussa lahjoittamisen taustalla on keskiajalta periytyvä motivaatio, jossa kirkolle tai kirkkotilaan lahjoittamiseen nivoutuivat yhteen uskonnolliset sekä sosiaaliset motiivit. Vaikka lahjoitus oli Jumalan ja pyhimysten kunniaksi, annettiin se samalla myös lahjoittajan sielun pelastukseksi. Tilassa näkyvä lahjoitus mahdollisti lahjoittajan läsnäolon ja näkymisen seurakuntalaisille hänen kuolemansakin jälkeen.⁴⁷

Arvokkaiden ikkunoiden lahjoittaminen köyhtyneen seurakunnan kirkkoon antaa samalla mahdollisuuden lisätä ikkunaan lahjoittajasta kertova vaakuna. Lahjoittamisessa on myös kyse vallasta, sillä rälssillä oli laajoja läänityksiä. Heillä oli keinot sekä varallisuutta antaa kirkkotilaan esineitä ja liittää niihin vaakunansa. Lasimaalaukset osana kirkkotilaa palvelivat erilaisia tarkoituksiperiä. Ne on voitu lahjoittaa osana sielunpelastusta sekä hurskautta mutta myös osaksi muistamista. Samalla ne ovat tuoneet lahjoituksentekijän näkyväksi seurakunnalle. Keskiajan lahjoittajakuville oli tunnusomaista lahjoittajan esiintyminen osana kuvaa. Lahjoittajan henkilöllisyyttä kuvattiin keskiajalla useimmiten vaakunan avulla.⁴⁸ Vaakuna on yhtäaikaan yksittäisen henkilön sekä myös hänen sukunsa ilmentymä. Lahjoittajana on voinut toimia vaakunaan omistaja, mutta myös hänen sukulaisensa tai puolionsa. Lisäksi lahjoituksen ajankohdan ja muistettavan kuoleman väli voi myös olla vuosia. Muistamiseen liittyvässä traditiossa lahjoitus on voitu tehdä jo elinaikana, vaikka sen tehtävänä olisikin olla muistelemine kuoleman jälkeen.

Vaakunoiden kautta voidaan osoittaa, että lahjoittamisen tapa jatkuu keskiajalta pitkälle reformaation jälkeen. Ensimmäiset maalaukset ovat 1400-luvulta ja viimeisimmät 1600-luvun puolivälistä. Tuija Tuhkanen kirjoittaa, että lahjoittajien tunnuksilla merkityt esineet pysyvät osana kirkkointeriööriä aina 1700-luvun lopulle asti. Hän ajoittaa aateliston näkyvyyden lahjoittajana ja hyväntekijänä kirkkotilassa erityisesti 1600-luvulle.⁴⁹ Lasimaalaukset ajoittuvat tämän tradition ajalle, osa jopa sen alkuun.

Lahjoitetut esineet tai rakenteenosat sekä siten lahjoittajat ovat osa koko seurakunnalle tarkoitettua kuvallista esitystä ja sanomaa. Lahjoittaminen liittyi tekona uskonnollisuuteen, mutta sillä on myös sosiaalinen elementti. Lahjan antaminen on hyvä teko ja samalla se jätti merkin, jonka kautta tulevat polvet voivat muistella.⁵⁰ Lasimaalausvaakunat pysyvät koko 1600-luvun osana kirkkotilaa. Vuosisadan loppua kohti niiden muoto muuntuu uudelleen yhtenäiseksi lasiruuduksi, jolle on emalivärein maalattu vaakunakilpi, vuosiluvut ja lahjoittajan nimi nimikyltissä. Lasille maalattuja

⁴⁶ Tuhkanen 2005, 28–31.

⁴⁷ Tuhkanen 2005, 42.

⁴⁸ Tuhkanen 2005, 9–15.

⁴⁹ Tuija Tuhkanen, *Kirkon kaunistuksesi ja lahjoittajan kunniaksi. Henrik Flemingin lahjoitukset Suomen kirkoissa*, Suomalaisen kirjallisuuden Seura: Helsinki 2008, 8–9.

⁵⁰ Tuhkanen 2008, 12.

kuvia aletaan lahjoittaa myös profaaneihin kohteisiin. Muodostuu niin kutsuttu kabinettilasi-ilmio. Vaakunoita lahjoittaa kirkkoihin rälssin rinnalla jopa sen syrjäyttäen Ruotsin suurvallan laajentunut porvaristokin.⁵¹

Lopuksi

Tämän artikkelin tärkeimmät tutkimuskysymykset liittyivät keskiajan lopun ja uuden ajan alkuun ajoittuvan rälssin lasimaalausilmiön laajuuteen ja siihen, miten lasimaalaukset ilmensivät perheen ja suvun merkitystä sekä sosiaalista asemaa. Lisäksi artikkelissa tarkasteltiin, millaisia lahjoittamisen ja muistamisen motiiveja lasimaalausten lahjoittamisen taustalla on mahdollisesti ollut.

Suomen alueelta on säilynyt useita eriaikaisia vaakunalasimaalausaineistoja. Vanhimmat ajoittuvat keskiajalle ja kuuluvat samaan kokonaisuuteen vastaavan ja jopa hieman aiemman ruotsalaisen aineiston kanssa. Keskiajan mentaalinen perintö jatkuu ainakin osittain uuden ajan alkuun sijoittuvassa materiaalissa. Valtaosa molemmista aineistoista on tuhoutunut ja tiedot perustuvat pääosin myöhempään dokumentointiin. Lasimaalausvaakunoiden tutkimusta ja tulkintaa rajoittavat ajanjakson tutkimukselle tuttu aineiston rajallisuus ja sen vaikutus tulkintoihin. Myös arkistolähteiden tiedot ovat vähäiset.

Konkreettisenä todisteena ilmiöstä on lasimaalauksia yksittäisistä kohteista. Taustalla on 1500-luvun aatelin taloudellinen ja sosiaalinen epäyhtenäisyys. Vain pieni vähemmistö aikakauden aatelistasta kuului niin kutsuttuun ylhäisaateliin. Alhaisaateliston taloudelliset ja sosiaaliset mahdollisuudet olivat vähäisemmät. Moni alemmasta aatelistasta sai verovapauden vain yhdestä tai korkeintaan muutamasta tilasta.⁵² He eivät kuuluneet saman sosiaalisen pääoman ja sukuverkostojen piiriin ylhäisaateliston kanssa. Tulkintani mukaan heillä ei ollut samoja vaikutteita tai resursseja toimia. Varhaisen 1500-luvun lopun rälssin lasimaalauksia ei välttämättä ole ollut runsaasti, ilmio laajenee vasta siirryttäessä kohti 1600-lukua. Säilyneiden lasimaalausten pieni määrä luo mielikuvan marginaalisesta tai vähäisestä ilmiöstä. Omana aikanaan kyse on ollut laajalle Euroopassa levinneestä tavasta, jonka ovat omaksuneet myös nykyisessä Suomessa vaikuttaneet suvut.

Uuden ajan alkuun ajoittuva rälssin lasimaalausaineisto on osa muistamisen ja vallan yhteen kietoutunutta monimutkaista ilmiötä. Lahjoittamisen ja muistamisen motiivit sekoittuvat. Valtaa pitävä aateli tuo valtansa ja merkityksensä näkyväksi liittämällä lahjoitukseensa mukaan vaakunan kertomaan antajasta ja hänen suvustaan.

⁵¹ Haggrén 2008, 105. Artikkelin kirjoittajan omassa arkistossa on tiedot 11 kohteesta 1600-luvulta, joissa on lasille maalattu vaakunamaalaus. Nämä maalaukset edustavat tyyllillisesti sekä kontekstiltään eri perinnettä kuin tässä artikkelissa kuvattu ilmio.

⁵² Karonen 2014, 55.

Liite 1. Kohteet, joista on rälssin lasimaalaustraditioon liittyviä ikkunoita⁵³.

Kohde	(säilyneet) Maalaukset
Pohjan kirkko	Aatelissuvun Boije af Gennäs vaakuna (1599) Aatelissuvun Ram vaakuna (1567) Aatelissuvun Stålarin vaakuna (1567)
Tenholan kirkko	Aatelissuvun Boije af Gennäs vaakuna (1564) Aatelissuvun Horn af Kanckas vaakuna (?) Aatelissuvun Stålarin vaakuna (1595?) Aatelissuvun Fleming vaakuna (1595?) Aatelissuvun Ille vaakuna (1561) Aatelissuvun Boije af Gennäs vaakuna (15??) Brita Eriksdotterin vaakuna (1608)
Pernajan kirkko	Aatelissuvun Björnram (Isnäsin suku) vaakunan fragmentti
Askaisten kirkko	Aatelissuvun Rappe vaakuna (1613) Aatelissuvun Fleming vaakuna (1613) Aatelissuvun Horn af Kanckas vaakuna (1613)
Harjun kirkko	Aatelissuvun Ogilwie vaakuna (1651) 3kpl Aatelissuvun Böckler vaakuna (1651)

⁵³ Europeana Heraldica. Kansallisarkiston heraldinen tietokanta sisältää Suomen historian kannalta merkityksellisiä vaakunoita. <https://heraldica.narc.fi/index.html?lang=fi> (7.10.2022).